

SL. 1. POGLED SA SJEVERA NA TRG MARKA MARULIĆA, RAZGLEDNICA IZ 1930-IH
FIG. 1 VIEW OF MARKO MARULIĆ'S SQUARE FROM THE NORTH, POSTCARD FROM THE 1930S.

ARIANA ŠTULHOFER, IVA MURAJ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 712.256/7:711.57 (497.5 ZAGREB)

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 05. 01. 2005. / 07. 06. 2006.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 712.256/7:711.57 (497.5 ZAGREB)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 05. 01. 2005. / 07. 06. 2006.

SPORTSKI I SVEUČILIŠNI SADRŽAJI NA MAŽURANIĆEVU I MARULIĆEVU TRGU U ZAGREBU

SPORTS AND UNIVERSITY FACILITIES ON MAŽURANIĆ AND MARULIĆ SQUARES IN ZAGREB

BASTL, VJEKOSLAV
LUBYNSKI, RUDOLF
MARULIĆEV TRG, ZAGREB
MAŽURANIĆEV TRG, ZAGREB
STEINMANN, EGON

BASTL, VJEKOSLAV
LUBYNSKI, RUDOLF
MARULIĆ SQUARE, ZAGREB
MAŽURANIĆ SQUARE, ZAGREB
STEINMANN, EGON

Zapadni perivoj u Zagrebu (danas trgovi A., I. i V. Mažuranića te M. Marulića) u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća gradsko je područje s intenzivnom sportskom i rekreacijskom aktivnošću. Izgradnja sveučilišnih zgrada na Marulićevu trgu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica i Kemijski institut 1913., te Fizički institut 1932.) unijela je nove, a ukinula stare sadržaje, no ujedno je onemogućila realizaciju ideje kontinuiranoga perivojskog okvira donjogradskog središta.

In the second half of the 19th and in the early 20th centuries parks in West Zagreb (nowadays Mažuranić and Marulić squares) were the areas of intensive sports and recreation activities. The construction of the university facilities on Marulić square (National and University Library, Institute of Chemistry from 1913 and Institute of Physics from 1932) brought on new forms of activity and thus prevented the formation of a continuous landscaped area in Central Zagreb.

UVOD

INTRODUCTION

Oblikovanje gradskih ambijenata namijenjenih druženju, setnjama, igri, sportu i rekreaciji, a ne samo stambenoj ili javnoj izgradnji, javlja se u Zagrebu sedamdesetih godina 19. stoljeća.¹ U središtu grada oblikuje se tzv. „Zelena potkova”,² slijed perivojnih trgova u obliku monumentalnog okvira, koju karakteriziraju pojedinačne reprezentativne javne zgrade sagrađene na obodima perivojnih partera. Zapadni dio perivojskog okvira od 1901. do 1909. godine nazivao se Zapadnim perivojem, kada je preimenovan u Trg Ivana Mažuranića. Južni dio toga velikog prostora od 1928. godine nosi ime Trg Marka Marulića, a sjeverni od 1929. godine Trg Antuna, Ivana i Vladimira Mažuranića (Sl. 2).

Prva regulatorna osnova iz 1865. godine utvrdila je mrežu gradskih ulica, gotovo ortogonalnu, ali nije predviđjela sadržaje blokovi. Blokovi su u načelu bili namijenjeni stambenoj izgradnji, ali su prema potrebi mogli dobiti javnu funkciju trga ili perivoja. „Novi gradski perivoj”, označen na osnovi kao velik perivojni prostor koji dijeli grad od željezničke pruge, bio je namijenjen rekreaciji građana svih dobi u skladu s tadašnjim poimanjem javnoga gradskog perivoja, dakle – društvenoj i edukativnoj funkciji. Perivojski okvir donjogradskoga središta utvrđen je u drugoj generalnoj regulatornoj osnovi grada Zagreba iz 1887. godine. Sastoji se od Istočnog, Zapadnog i Južnog perivoja te Botaničkog vrta. Osnova je pripisivana tadašnjem inženjeru Gradskoga građevnog ureda Milanu Lenuciju pa je

ta osebujna urbanistička zamisao nazvana „Lenucijeva potkova”. Od 1980-ih, daljnjim znanstvenim istraživanjima i dilemama o njezovu autorstvu, uvriježen je novi naziv „Zelena potkova”. Međutim, detaljna osnova ili plan realizacije perivojskog okvira kao cjeline nikada nije ostvarena.

Zapadni perivoj u drugoj polovici 19. stoljeća, pa sve do 1910-ih godina „najsportskije” je područje u gradu, s intenzivnom sportskom i rekreacijskom aktivnošću koja se u dvorani „Hrvatskoga sokola” i na tada gotovo neuređenim površinama južno od nje odvijala tijekom cijele godine. Širenjem grada i izgradnjom obodnih ulica sportski su se tereni postupno povlačili prema Južnome perivoju (danas područje uz Mihanovićeve ulicu), odakle su se izgradnjom reprezentativnih javnih zgrada 20-ih godina 20. stoljeća posve povukli. Planerske zamisli gradskog inženjera, ali i aktivnog sportaša, Milana Lenucija sve su do izgradnje sveučilišnih zgrada na današnjem Marulićeve trgu (Nacionalna i sveučilišna knjižnica i Kemijski institut 1913., te Fizikalni institut 1932.) uključivale sportsko-rekreacijske sadržaje na tome području. Izgradnja monumentalnih sveučilišnih zgrada onemogućila je realizaciju kontinuiranoga perivojnog okvira zagrebačkoga donjogradskog središta.

MAŽURANIĆEV TRG

MAŽURANIĆ SQUARE

PRVO ZAGREBAČKO KLIZALIŠTE, 1874.

FIRST SKATING RING – ZAGREB, 1874

Na praznoj ledini sjevernoga dijela Zapadnog perivoja, gradskoj periferiji toga doba,³ ali ipak ne predaleko od njegova središta, javlja se veoma rano sportsko-rekreacijski sadržaj koji će imati i snažno društveno obilježje – klizalište. Sport u današnjem smislu bio je tek u začetcima: osim „koturanja” (biciklizma), klizanja i sokolskog vježbanja te vojničkih disciplina (streljaštvo, jahanje i mačevanje), sva je ostala sportska aktivnost samo rekreacijska i prigodna.

Organizirano klizanje u Zagrebu počinje 1874. godine – one prijelomne godine za razvitak sporta u Hrvatskoj kada se zainteresirani gra-

¹ Gradski perivoj na Trgu N. Š. Zrinskoga projektiran je 1870. i ostvaren 1873. godine kao prvi u slijedu budućih perivojnih trgova „Zelene potkove”.

² Detaljno u: KNEŽEVIĆ, 1996.

³ Sjeverno od toga područja 1859. godine izgrađena je zgrada Opće zemaljske bolnice, u kojoj je od 1882. Sveučilište. Istočno od toga područja, na križanju današnje Hebrangove i Gundulićeve ulice, od 1863. godine postrojenja su gradske plinare koja se 1911. godine sele na današnju lokaciju na Radničkoj cesti. Obodne zgrade Mažuranićeva i Marulićeva trga najvećim su dijelom izgrađene u prvih dvadeset godina 20. stoljeća.

đani okupljaju i u drugim sportovima. Inače, Zagrepčani su slobodno koristili sve raspoložive zaledene površine (maksimirska jezera, savske rukavce, brojne bare kod Zavrtnice, poplavljene ledine pokraj današnjega Glavnoga kolodvora i drugdje) jer klizanje toga doba nije imalo natjecateljski nego samo zabavni i rekreacijski karakter. Osim neizgrađene livade i vode u blizini, te temperature ispod 0°C, klizanje ne zahtijeva neka veća ulaganja pa se spontano razvilo među prvim sportovima u Zagrebu, posebice intenzivnom inicijativom pojedinih građana, među kojima su najgorljiviji zagovaratelji osnutka „Sklizackog kluba“⁴ bili gradski inženjer Milan Lenuci i trgovac Ladislav Beluš.⁵

Sezona klizanja otvorena je na Badnjak 1874. godine na prvomu uređenom gradskom klizalištu smještenom na sjevernome dijelu današnjega Trga Mažuranića, na mjestu gdje je 1883. godine sagrađena zgrada „Hrvatskoga sokola“. Prazno zemljište, koje je bilo otprilike metar niže od današnje razine terena, prekriveno je vodom iz obližnjega potoka Tuškanca, koji je tekao njegovim zapadnim rubom.

Godine 1878. na klizalištu je uvedena plinska rasvjeta i podignute su drvene barake za potrebe klizača. Iako je klizalište bilo dobro uređivano i održavano, zbog rastućih gradskih planova s tim zemljištem ono se tu nije moglo i duže održati. Stoga glavni problem „Sklizackog kluba“ u sljedećih tridesetak godina postaje stalna lokacija za klizalište, tako da je ono čak jedanaest puta mijenjalo mjesto.⁶

4 „Sklizacki klub“ osnovan je 1874. godine, a „Prvo hrvatsko sklizalacko društvo“ tri godine kasnije, 1877. g.

5 Veletrgovac Ladislav Beluš (1835.-1890.) još je 1872. uređio u jednom dvorištu na Jezuitskom trgu prvo privatno klizalište u Zagrebu.

6 Položaji klizališta: 1874./74.-1879./80. – sjeverni dio Mažuranićeva trga; 1880./81. – „iza Željeznickog nasipa iza Ciglane“; 1881./82. – na Zavrtnici, na livadi između Jurišićeve i Draskovićeve ulice; 1882./83.-1886./87. – Rooseveltov trg; 1887./88.-1888./89. – Akademicki (danas Strossmayerov) trg; 1889/90.-1890./91. – Rooseveltov trg; 1891./92.-1893./94. – „između obiju Željeznickih pruga iza bivše Heinzelove pilane“; 1894./95.-1901./02. – Mažuranićev trg, iza zgrade „Hrvatskoga doma“; 1902./03.-1903./04. – gradsko zemljište između Mihanovićeve i Haulikove ulice; 1904./05.-1905./06. – Zapadni perivoj; 1906./07.-1925. – gradsko zemljište između Mihanovićeve i Haulikove ulice; 1925. – pokraj igrališta „Viktorije“ na Miramarskoj cesti. (BUCAR, 1931.)

7 „Hrvatski sokol“ utemeljen je 1874. godine „za obuku i vršenje tjelovježbe“, ali osnovni razlog osnutka svih sokolskih društava bilo je buđenje nacionalne svijesti kod slavenskih naroda. Tjelovježbeni pokret „Sokol“ osnovao je 1862. godine Ceh Miroslav Tyrš (1832.-1884.). Godine 1906. održan je u Zagrebu prvi, 1911. drugi, a 1925. treći hrvatski svesokolski slet. Početkom II. svj. rata „Hrvatski sokol“ prestao je djelovati.

8 FRNTIĆ, 1975: 2103

9 FRNTIĆ, 1993: 23

10 KNEŽEVIĆ, 1989: 203 (orig. citat iz „Narodnih novina“ od 29. ožujka 1881.)

ZGRADA „HRVATSKOGA DOMA“, SVEUČILIŠNI TRG 5 I 6

„HRVATSKI DOM“, SVEUČILIŠNI TRG 5 AND 6

Hrvatsko pjevačko društvo „Kolo“, osnovano 1. srpnja 1862. godine, odigralo je važnu ulogu u razvijanju i podizanju nacionalne svijesti u Zagrebu i Hrvatskoj, pa i izvan granica (npr. u Sloveniji), a ulazi i u sportsku povijest jer je među njegovim članstvom pokrenuta prva dosad poznata akcija za osnutak tjelovježbenog društva, odnosno inicijativa za prerastanje u pjevačko-gimnastičko društvo. Međutim, to nikada nije ostvareno, pa su vježbači 1874. godine u Zagrebu osnovali samostalno Društvo za tjelovježbu „Hrvatski sokol“⁷ u znak otpora protiv namjere njemačkih stanovnika Zagreba da osnuju svoj „Turnverein“ („Vježbako društvo“).⁸ U prvo su vrijeme članovi pod stručnim vodstvom Friedricha Miroslava Singera vježbali u njegovu „Zavodu za gimnastiku“ u dvorani gornjogradske Realne gimnazije na današnjem Strossmayerovu šetalištu (danas zgrada Državnog hidrometeorološkog zavoda). No, već je tada ta prostorija bila pretijesna pa je društvo ubrzo iznajmilo prostorije u Pučkoj školi na uglu Samostanske (danas Varsavske) i Gundulićeve ulice. Potkraj 1878. godine društvo se ponovno seli, i to u Pučku školu na Kaptolu, gdje djeluje i sljedeće godine. Ideja o gradnji vlastita doma, „Sokolane“, polako sazrijeva. Potkraj 1880. godine od Gradskoga je poglavarstva zatraženo zemljište za gradnju doma „uz plinarnicu na sajmištu i to za sokolsko gombalište 208, a za prostorije „Kola“ 98 hvati zemljišta. Molba je povoljno riješena 9. svibnja 1881“.⁹

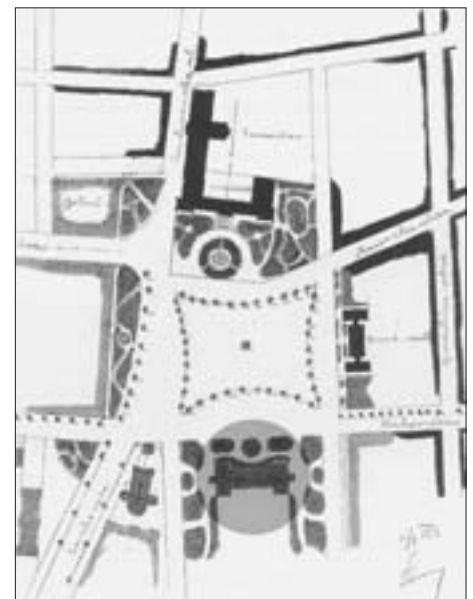
Iako su dva društva, „Kolo“ i „Hrvatski sokol“, neovisna, veza između njih čvrsta je. Zajednički „Narodni dom“ zamišljen je tako da oba društva dobiju prostorije za svoje posebne djelatnosti, dok bi velika zajednička dvorana služila za sportske i umjetničke priredbe te plesne zabave – vrlo omiljen oblik društvenog okupljanja. Planirana privremena zgrada bila bi sastavljena od dva jednokatna krila s prizemnom dvoranom između njih. Prvi nacrt zgrade izradio je 1881. godine aktivni član društva, čuvar sprava i dugogodišnji nadzornik zgrade, inž. Milan Lenuci. Planirana „cieelokupna sgrada imala bi se u laganom svajcarskom slogu ekonomično graditi, po primjeru americkom“, a velika zajednička dvorana bila bi „za trećinu veća od one u glasbenom zavodu“.¹⁰ Sredinom sljedeće godine prvotni se arhitektonski koncept mijenja. Društvo je, naime, odustalo od „projektirane privremene sgrade te će zidati čvrstu kuću. Za sada misli sagraditi samo dvoranu, do četiri puta onoliko, kolika je u zemaljskom glasbe-

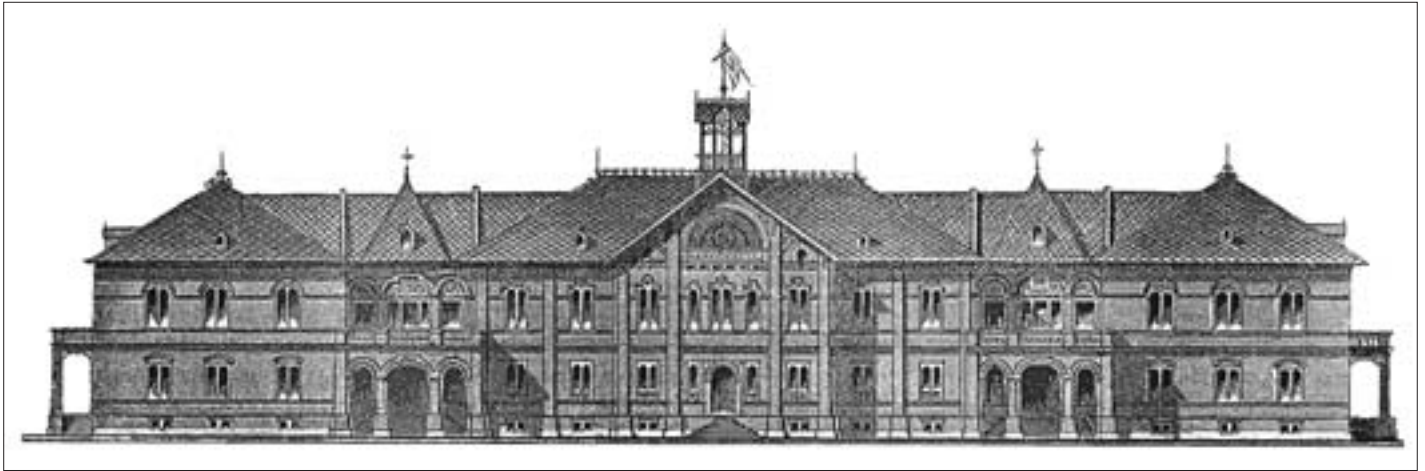
SL. 2. POLOŽAJNI NACRT MAŽURANIĆEVA I MARULIĆEVA TRGA NA ISJECKU HOK-E
FIG. 2 LAYOUT PLAN OF MAŽURANIĆ AND MARULIĆ SQUARES ON ZAGREB MAP

SL. 3. M. LENUCI: UREĐENJE SAJMIŠTNOG TRGA, 11. KOLOVOZA 1882. (PRVA VARIJANTA) ZAOKRUŽENA JE ZGRADA „GOMBALIŠTA“.

FIG. 3 M. LENUCI: SAJMIŠTNI TRG (SQUARE), LAYOUT, 11 AUG 1882 (FIRST VARIATION); GYM „GOMBALIŠTA“ MARKED

SL. 4. M. LENUCI: „HRVATSKI DOM”, PROJEKT, 1882.
FIG. 4 M. LENUCI: „HRVATSKI DOM”, PROJECT, 1882

SL. 5. UNUTRAŠNOST GIMNASTIČKE DVORANE
„HRVATSKOGA SOKOLA”
FIG. 5 GYM „HRVATSKI SOKOL” – INTERIOR

SL. 6. A. SEC, F. KONDRAT: ZGRADA „HRVATSKOG SOKOLA”,
1882., FOTOGRAFIJA IZ 1883.

FIG. 6 A. SEC, F. KONDRAT: „HRVATSKI SOKOL” BUILDING,
1882, PHOTOGRAPH FROM 1883

nom zavodu, a kasnije prizidalo bi se desno i lijevo posebne prostorije za porabu Sokola i Kola¹¹ (Sl. 4).

U skicama izrađenima 11. i 12. kolovoza 1882. godine Lenuci je skicirao po dvije mogućnosti uređenja prostranoga trga koji od 1878. godine nosi naziv Sajmište (Sl. 3). Preispitujući varijantna rješenja o uređenju sjeverne i zapadne strane trga, ponajprije zbog ostvarivanja izravne prometne veze između Marovske (danas Masarykove) ulice i Prilaza, južnu je stranu već bio odredio: u sva je četiri prikaza u nastavku sajmišnoga trga utvrđen novi trg jednake širine, po uzoru na Akademicki (danas Strossmayerov) trg u produžetku Trga N. Š. Zrinskoga. Osnom postavom zgrade „gombališta” prikazanoj na skicama – nasuprot zgradi na sjevernoj strani Sajmišta u koju se te godine useljava Sveučilište, analogno postavi palače Jugoslavenske akademije znanosti i Strossmayerove galerije (arhitekt Friedrich von Schmidt, 1875.-1880.) na Trgu N. Š. Zrinskoga – naznačen je novi trg prema jugu umjesto stambenoga bloka. Time već 1882. godine potvrđuje ideju perivojnog okvira središta Donjega grada, utvrđenu u regulatornoj osnovi pet godina kasnije.

Godine 1883., kada „Kolo” još razmišlja hoće li se pridružiti „Hrvatskom sokolu” u gradnju doma (pripremni su radovi počeli 1. svibnja, a kamen temeljac posvećen je 10. lipnja), javlja se kao mogući treći partner i „Matica hrvatska” te nastaje vizija velikoga zajedničkog Doma, jednokatne zgrade u obliku plitkog slova U, koje bi središnji dio zauzimao „Sokol”, dok bi istočno i zapadno krilo pripalo „Kolu” i „Matici”. Međutim, „Kolo” za tu godinu odustaje od gradnje zbog skupocje izvedbe projekta svoga člana, zemaljskog inženjera Matije Antolca, a „Matica hrvatska” potpuno se povlači.¹²

„Sokolov” središnji dio doma, s adresom Sajmište br. 5, dovršen je prema projektu Alek-

sandera Seća i Ferdinanda Kondrata potkraj 1883. godine, za samo šest mjeseci: 24. studenoga 1883. u dovršenu su dvoranu unesene gimnastičke sprave.¹³ „Sokolana” je bila tada najveća dvorana¹⁴ u Zagrebu: veličine 28,35 × 18 m i visine 11,30 m. Uokolo dvorane, na visini poda prvoga kata, nalazi se galerija širine četiri metra koja nosi šesnaest drvenih stupova. Stupovi sežu do stropa dvorane. Uskoro je, pomoću novoga zajma, dvorana postupno uređena i opremljena, uvedeni su vodovod i plinska rasvjeta, a na strop je obješen velik željezni luster s 50 svjetiljaka, te dva manja s po 12 svjetiljaka. Također su uređeni svi drveni dijelovi dvorane, osobito galerija (Sl. 5 i 6).

Svoj dio, istočno krilo „Hrvatskoga doma”, izgradilo je „Kolo” već sljedeće godine¹⁵ prema revidiranom projektu Matije Antolca. Gradnju je izveo graditelj Janko Jambrisiak, član društva koji je na licitaciji bio najjeftiniji, a za uzvrat dobio je besplatnu ulaznicu za sve priredbe koje će društvo organizirati u dvorani¹⁶ (Sl. 7). „Hrvatski sokol” dobio je „veliku dvoranu s galerijom u vlastitoj kući koja sa sgrađom Kola sačinjava jednu cjelinu uređenu tako, da oba društva mogu rabiti sve prostorije obaju kuća za plesne, glasbene i ine zaba-

¹¹ KNEŽEVIC, 1989: 204

¹² „Matica hrvatska” svoju je zgradu podigla 1886./87. na Akademickom trgu (danas Strossmayerov trg 4) prema projektu Ferdinanda Kondrata.

¹³ Zgrada je pod brojem 170 unesena u gruntovni zapsnik Zagreb, Donji grad. (BUČAR, 1925: 53)

¹⁴ Dvorana u zgradi „Gradanske streljane” na Tuskancu (izgrađena 1838.) veličine je 27,35 × 13,35 m i visine na najvišem dijelu 9,20 m (DAZ, Zbirka građevne dokumentacije, sign. 3126). Dvorana u zgradi „Zemaljskoga glazbenog zavoda” u Gundulićevoj 6 (izgrađena 1876., Janko Nikola Grahor i Franjo Klein) veličine je 25,60 × 11,70 m i visine oko 6,0 m (DAZ, Zbirka građevne dokumentacije, sign. 797).

¹⁵ Zgradi je dodijeljena uporabna dozvola 2. svibnja 1884., a kuća dobiva popisni broj 1893.

¹⁶ DOBRONIĆ, 1983: 236

ve”,¹⁷ a Sveučilišni trg zatvoren je s južne strane zgradom koja je svojom arhitektonskom formom svojevrsan pandan zgradi Sveučilišta, ali smanjenih dimenzija.

Arhitekti Ferdinand Fellner i Hermann Helmer, projektanti zgrade Zemaljskoga (danas Hrvatskog) narodnog kazališta sagrađene 1895. godine, dogradnjom zapadnoga krila „krije sgrade Hrvatskog doma” (za spremište kazališnih kulisa i strojarnicu s dva plinska stroja od 50 KS za proizvodnju električne energije) ponovili su, prema želji gradskoga zastupstva, oblik koji su još 1883. i 1884. godine predvidjeli zagrebački projektanti. Grad uvjetuje dozvolu za prigradnju time da ona mora „svojom vanjštinom biti u skladu sa postojećim sgradama 'Sokola' i 'Kola' i da će dati liepu sliku služecu na ures odnosnoga grad. prediela”. Bečki su projektanti bespogovorno prihvatili taj zahtjev – zapadno je krilo gotovo kopija istocnoga. „Hrvatski dom” time je završen onako kako je bio zamišljen prije desetak godina (Sl. 8).

Kuća je dobila današnji oblik središnjom dogradnjom prema jugu. Ožujka 1921. arhitekt Aleksandar Freudenreich izradio je neizvedeni projekt proširenja, a srpnja 1929., u suradnji s Pavlom Deutschom, projekt koji je realiziran. Prema projektu iz 1921. godine dogradnja je simetrična s obzirom na poprečnu os i podijeljena na tri dijela: obostrano su bočno svlačionice i sanitarije vježbača u podrumu, prizemlju i polukatu, dok je na katu dvorana za sastanke i druženja s pratećim sadržajima. Ulazni je vestibul dvoetažan. Monumentalno zavojito stubište povezovalo bi postojeću dvoranu „Hrvatskog sokola” i novoprojektirani dio. Projektom iz 1929. godine predviđena je nešto skromnija dogradnja, kako po veličini tako i po vanjskom oblikovanju. U podrumu su muška i ženska grupna svlačionica, veličine po 134,60 m², sa sanitarijama, dok je u središnjem dijelu prizemlja dvoetažna mala dvorana veličine 11,60 × 15,40 m okružena pratećim prostorijama. Dogradnja¹⁸ je izvedena u crvenoj obložnoj opeci. Zatvorena je, nepristupačna s vanjske strane, a vanjskom je vježbalištu okrenula leđa (Sl. 9).

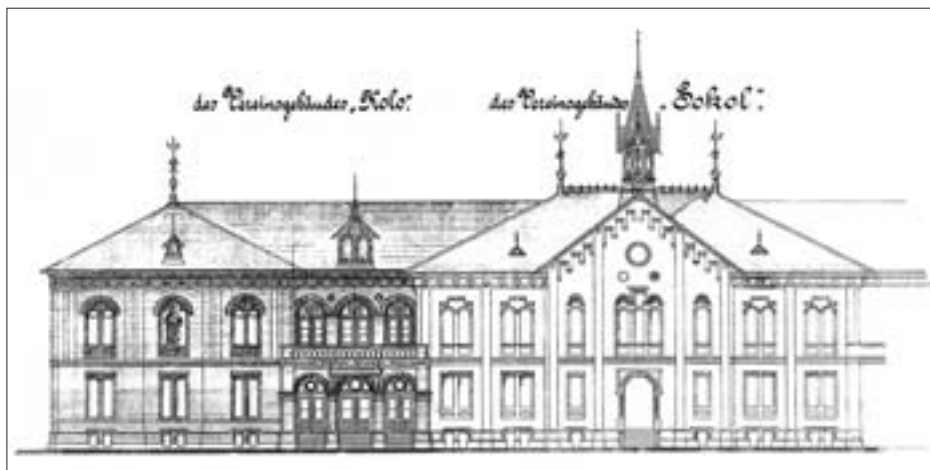
17 Hudovski, 1892. Gradski vijećnik Adolf Hudovski (1828.-1900.) imenovan je 1861. senatorom za financije. Zaslužan je za modernu organizaciju komunalnih službi, sudjelovao je u izradi i realizaciji regulatorne osnove 1865. godine. Bio je skupštinski izvijestitelj za gospodarske poslove.

18 Građevna dozvola br. 84445-XII-A-1929 od 14. kolovoza 1929. godine (DAZ)

19 ODAK, 1990: 67

20 Naziv nogomet osmislio je filozof Slavko Rutzner-Radmilović krajem 19. stoljeća prema riječi puškomet.

21 Godine 1890. izgrađeno je prvo tenisko igralište u Samoboru kod grofova Montecuccoli, a dr. Franjo Bučar uredio je Samoborcima 1894. godine tenisko igralište u dvorištu kuće Marka Bahovca. Bilo je propisanih dimenzija i posuto samoborskim pijeskom. Prvo javno ljetnje igralište u Zagrebu uredili su „sadašnji casnici na svoj trošak” na Tuškancu kod Streljane.

VANJSKA IGRALIŠTA „HRVATSKOGA SOKOLA” NA MAŽURANIČEVU TRGU

OUTDOOR PLAYGROUNDS OF „HRVATSKI SOKOL” ON MAŽURANIĆ SQUARE

Iza „Sokolane” počeo se krajem 19. i početkom 20. stoljeća odvijati buran sportski život. Dvorana „Hrvatskoga sokola” nije služila samo matičnom tjelovježbenom društvu već se, na inicijativu dr. Franje Bučara, začetnika i promicatelja zagrebackog sporta, u njoj odvijaju i druge sportske discipline, većina prvi put uopće u Hrvatskoj. Već 1885. godine „Sokol” traži ustupanje zemljišta iza svoje zgrade za ljetno vježbalište – gombalište – širine 77 i duljine 70 metara.¹⁹ Međutim, kako se stočno sajmište proširilo na područje današnjega Trga Mažuranića dvije godine ranije, molba nije prihvaćena. Godine 1892. dobivaju tu dozvolu, uz uvjet da vježbalište nema ogradu. Od zime 1894./1895. u vanjskim se terenima počinju igrati utakmice u hokeju na ledu (Sl. 10), a ljeti hokej na travi, tenis i nogomet.²⁰ Članovi „Prvoga hrvatskog skluzalackog društva” uredili su 1896. godine na otvorenom vježbalištu iza Sokolane prvo tenisko zemljano igralište propisanih dimenzija²¹ u Zagrebu, i to prema uputama preuzetim iz

SL. 7. A. SEC, F. KONDRAT I M. ANTOLEC: NACRT PROČELJA ZGRADE „KOLA” I „HRVATSKOGA SOKOLA”, IZRADEN 1895. FIG. 7 A. SEC, F. KONDRAT AND M. ANTOLEC: „KOLO” AND „HRVATSKI SOKOL” BUILDING – ELEVATION MADE IN 1895

SL. 8. ZGRADA „HRVATSKOGA DOMA” NEPOSREDNO NAKON IZGRADNJE 1895. GODINE FIG. 8 „HRVATSKI DOM” BUILDING, AFTER 1895 CONSTRUCTION

SL. 9. A. FREUDENREICH: DVORIŠNO PROČELJE NADOGRAĐNJE ZGRADE „HRVATSKOGA SOKOLA”, NEIZVEDENI PROJEKT, 1921. (LIJEVO) I IZVEDBENI NACRT, 1929. (S PAVLOM DEUTSCHOM, DESNO)

FIG. 9 A. FREUDENREICH: BACKYARD ELEVATION OF THE ADDITION TO „HRVATSKI SOKOL” BUILDING, UNREALIZED PROJECT, 1921 (LEFT) AND A WORKING DRAWING, 1929 (WITH PAVAO DEUTSCH, RIGHT)

SL. 10. KLIZALIŠTE NA JUŽNOM DIJELU ZAPADNOG PERIVOJA (DANAS MARULIČEV TRG), FOTOGRAFIJA IZ 1898.

FIG. 10 SKATING RING ON THE SOUTHERN PART OF WEST PARK (MARULIĆ SQUARE), PHOTOGRAPH FROM 1898

njemačkog priručnika. S obzirom na to da je u dvorani „Hrvatskoga sokola” često dolazilo do preklapanja satnice tenisača i gimnastičara, 1903. godine donesena je odluka da se u njoj prestane igrati tenis.

Sjeverni dio Zapadnoga perivoja, danas Trg Mažuranića, dodatno je uređen 1905. godine. Uz jedva dobiveno gradsko odobrenje, posjećen je zapadni od dva središnja drvoreda divljih kestenova kako bi se dobio jedinstven prostor pogodan za trening više sportova, ograđen niskim zidom od opeke prema projektu arhitekta Janka Holjca. Pjevačko društvo „Kolo” na svojoj istočnoj trećini terena uređuje iza zajedničke zgrade vrlo posjećenu, „elegantnu i modernu” ljetnu restauraciju u neoislamskom obliku, također prema projektu Janka Holjca.

Nakon „Elipse”²² (današnjega Srednjoskolskog igrališta), Zagreb na ledini današnjega Marulićeva trga dobiva 1904. godine svoje drugo nogometno igralište. Uređuje ga „Hrvatski akademski sportski klub” (HASK, osnovan 1903.) na temelju odobrenja gradskog zastupstva. I članovi „Prvoga nogometnog i sportskog kluba” (PNIŠK-a), osnovanoga također 1903. godine, treniraju na tome terenu. Početkom 1907. godine nogometnim je klubovima uskraćeno pravo igranja na terenima Zapadnog perivoja pa se oni vraćaju na „Elipsu”.

MARULIČEV TRG

MARULIĆ SQUARE

PLANOWI MILANA LENUCIJA ZA KLIZALIŠTE

MILAN LENUCI'S PLANS OF SKATING RING

Ovdje ćemo se usredotočiti na projekte Milana Lenucija za uređenje Marulićeva trga u klizalište i na projekte sveučilišnih zgrada: Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK) Rudolfa Lubymskoga, Kemijskoga zavoda Vjekoslava Bastla i Fiziološkoga instituta Egona Steinmanna.

Prvi nacrt uređenja Zapadnog perivoja izradio je siječnja 1901. godine Milan Lenuci. On ga, prema uzoru na Akademski trg (danas Trg J. J. Strossmayera) i Trg Franje Josipa I. (danas Trg kralja Tomislava) na Istočnom perivoju, zamišlja kao dvodijelni trg, odnosno sportsko poprište s javnim rekreacijskim sadržajima, setnicama i prostorima za druženje. Neposredno iza „Hrvatskoga doma” ostavlja ljetno vježbalište, odobreno još 1892. godine. Na južnome dijelu, na današnjem Marulićevu trgu – gdje je od 1896. javno klizalište, a ljeti sportski tereni za različite igre – ostalo bi i u budućnosti klizalište, ograđeno i na nižoj, izvornoj razini toga prostora. Do klizališta silazilo bi se na sjevernoj i južnoj strani stubama postavljenim u središnjoj osi. U sredini klizališta, kao na otoku, smješten je paviljon. Zbog zahtjeva Zemaljske vlade da se tu smjeste zgrade za prirodoslovne zbirke Narodnoga muzeja i Sveučilišne knjižnice, Milan Lenuci 1903. godine skicira na planu Zapadnog perivoja iz 1901. muzejsku zgradu južno od Rajnerove ulice (danas Vukotinovićeve), analogno Umjetničkom paviljonu na Tomislavovu trgu. Time bi slobodni tereni namijenjeni sportu, gombalište i klizalište, ostali netaknuti, a time u svim svojim planovima teži inženjer, ali i sportaš, Lenuci.

Još je jednom, 1906. godine, Lenuci nastojao spasiti svoju viziju Zapadnog perivoja. U Osnovi za uređenje Zapadnog perivoja (Sl. 11) on predviđa zgradu Sveučilišne knjižnice na sjevernom dijelu Marulićeva trga, na mjestu gdje je 1903. godine postavio muzej, ali smatra da za muzej treba naći drugu lokaciju. Tlocrtni oblik, veličina i postava knjižnice na trgu gotovo su identični već izvedenom Umjetničkom paviljonu na Trgu Franje Josipa I. (danas Trg kralja Tomislava). Kao i tri godine prije, umjesto dekorativnoga perivojnog parka tu zamišlja bazen s otocićem u sredini, a razina vodene površine spuštena je za nekoliko stuba u odnosu na okolni teren.

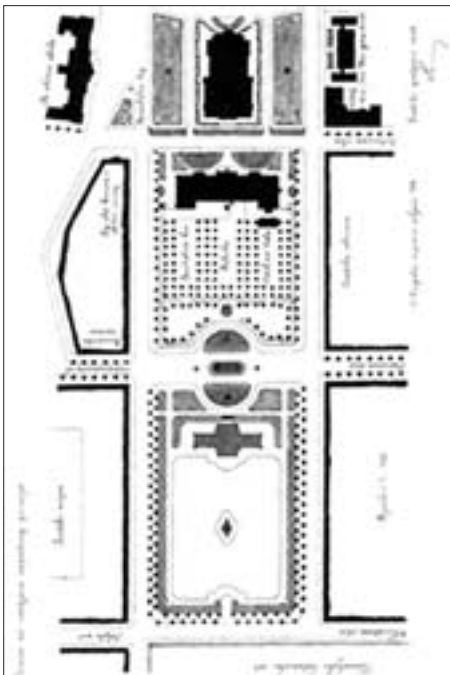
R. LUBYNSKI: NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA, 1910.-1913.

R. LUBYNSKI: NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, 1910-1913

Godine 1903., kao što je već navedeno, južni dio Zapadnog perivoja obećan je Zemaljskoj vladi za izgradnju muzeja i knjižnice. U studenome 1906. godine gradsko je zastupstvo ustupilo „gradilište na Zapadnom perivoju između četiriju cesta, koje omeđuju južni dio Zapadnog perivoja u svrhu gradnje nove sveučilišne biblioteke u onoj površini i u onom dielu, koliko bude potrebno za samu zgradu”.²³ Još 1906. godine odlučeno je da se Zapadni perivoj nasipa „na visinu susjednih cesta”. Odredba o nasipanju zadire u bit Lenucijeva koncepta o vodom ispunjenoj depresiji.

SL. 11. M. LENUCI: UREĐENJE ZAPADNOG PERIVOJA, 1906., PROJEKT

FIG. 11 M. LENUCI: WEST PARK, LAYOUT, 1906, PROJECT.

Godine 1909. čitav je prostor današnjega Marulićeva trga darovan samo za izgradnju nastavnih zgrada. Neposredno nakon toga počelo je nasipanje trga, koje je završeno do raspisa javnog natječaja za izradu osnove za Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu, provedenoga 1909. godine.

Na osnovi prvoplasiranoga natječajnog rada arhitekt Rudolf Lubynski dobio je izvedbu Sveučilišne knjižnice predviđene za pohranu 500 000 knjiga. U dijelu zgrade smješten je Državni arhiv.²⁴ Monumentalna zgrada, građena 1910.-1913. na južnome dijelu današnjega Trga Marka Marulića, tlocrtnih je dimenzija 79,0 × 50,0 m. Unutar svoga gabarita sadrži dva svjetlika veličine 13,0 × 27,0 m. Prostorom trga dominira monumentalni volumen jednokatne Sveučilišne knjižnice, iznad kojega se uzdiže velika kupola središnje dvorane – čitaonice. Namjena građevine zahtijevala je reprezentativnost koja se očituje uporabom klasičnih elemenata u oblikovanju pročelja (pravilan ritam pilastara s jonskim kapitelima, timpanoni nad sjevernim i južnim pročeljem). Knjižnica je jedan od najznačajnijih primjera secesijske arhitekture i cjelovitog oblikovanja prostora i inventara u Hrvatskoj.²⁵ U unutrašnjem uređenju zgrade sudjelovao je velik broj hrvatskih umjetnika i obrtnika²⁶ (Sl. 12).

V. BASTL: KEMIJSKI INSTITUT, 1913.-1914.

V. BASTL: INSTITUTE OF CHEMISTRY,
1913-1914

Osnova uređenja Mažuranićeva trga, nastala u Gradskom građevnom uredu u svibnju 1913. godine, definirala je položaj dva identična zrcalna sveučilišna zavoda sjevernije od centralno izgrađene knjižnice, dok su na južnoj strani današnjega Trga Mažuranića nacrtani obrisi planirane velike zgrade Sveučilišta (Sl. 13). Trg M. Marulića u potpunosti je urba-

22 ŠTULHOFER; MURAJ, 2003.

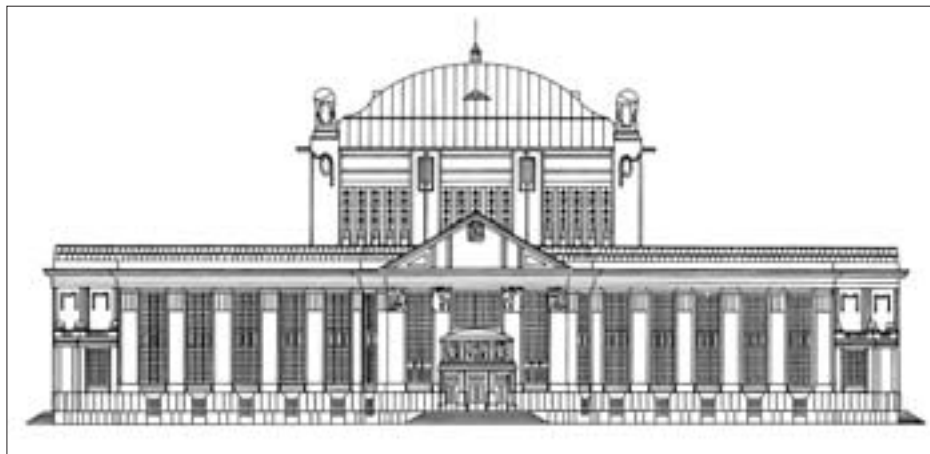
23 KNEŽEVIĆ, 1996: 219

24 Na temelju javnoga arhitektonskog natječaja, provedenoga 1977./1978., izgrađena je 1995. nova zgrada Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu (NSB) u Ulici Hrvatske bratske zajednice prema projektu arhitekta Marijana Hrčica, Zvonimira Krznarica, Davora Mancea i Velimira Neidhardta. Hrvatski državni arhiv ostao je u zgradi na Marulićevu trgu.

25 Detaljno u: KNEŽEVIĆ, 1996.

26 Slikari: Mirko Racki, Ivan Tišov, Menci Clement Crncić, Oton Iveković, Vlaho Bukovac. Kipari: Robert Franges i Rudolf Valdec.

27 Prirodoslovno-matematički fakultet izdvojen je 1946. iz Filozofskoga fakulteta. Stari Kemijski zavod na Akademikom (danas Stossmayerovu) trgu bio je u sklopu Filozofskoga fakulteta. Danas se u zgradi na Marulićevu trgu nalaze tri fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije, Prirodoslovno-matematički fakultet s Biološkim odsjekom i Botaničkim zavodom, Farmaceutsko-biokemijski fakultet i Zavod za farmakologiju, te AMA Croatia (Društvo diplomiranih inženjera i prijatelja kemijske tehnologije).

Sl. 12. R. LUBYSKI: ULAZNO PROČELJE NACIONALNE I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE, 1913.

FIG. 12 R. LUBYSKI: NATIONAL AND UNIVERSITY LIBRARY, FRONT ELEVATION, 1913

nistički definiran postavom zrcalno simetričnih zgrada. Kemijski i Fizikalni institut postavljani su na same rubove građevinske parcele kako bi se ostvario pogled prema glavnome pročelju Sveučilišne knjižnice, a zelene površine svedene su na njihov dekorativni okvir. Na uzdužnoj osi zapadnoga dijela Zelene potkove smještene su javne građevine: kazalište, Hrvatski dom i Sveučilišna knjižnica, analogno smještaju javnih zgrada Istočnoga perivoja. Reprezentativna pročelja i glavni ulazi tih građevina nalaze se na njihovoj sjevernoj strani. Zgrade Sveučilišnih zavoda iznimka su: postavljene su zrcalno u odnosu prema uzdužnoj osi, a ulazi su im smješteni s istočne odnosno zapadne strane.

Sl. 13. POLOŽAJNI NACRT DANAŠNJEGA MARULIĆEVA TRGA SA SVEUČILIŠNIM ZGRADAMA, 30. 05. 1913.

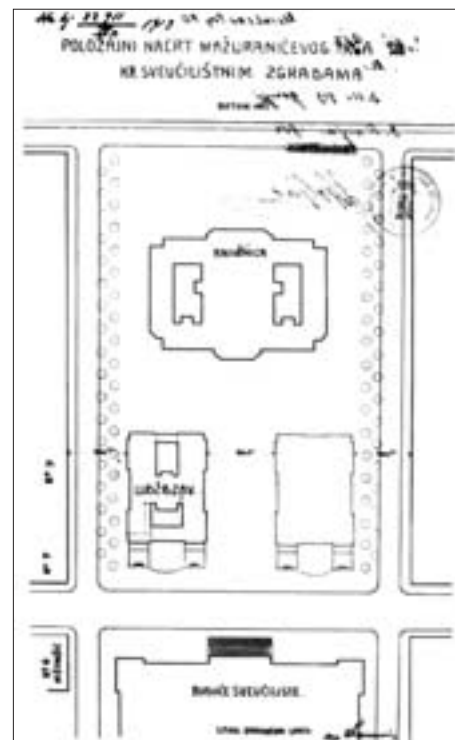
FIG. 13 MARULIC SQUARE WITH UNIVERSITY BUILDINGS NOWADAYS, LAYOUT PLAN, 30/05/1913

Godine 1913. počinje izgradnja Kraljevskoga sveučilišnog ludžbenog (kemijskog) farmakognostičkog zavoda u sjeveroistočnom dijelu današnjega Marulićeva trga prema projektu arhitekta Vjekoslava Bastla. Zavod je kasnije pripao Tehnološkom fakultetu, a obuhvaća i Institut za botaniku i farmakologiju.²⁷ Slobodnostojeća dvokatnica neoklasičnih stilskih obilježja ima izgled monumentalne palače. Velika, pravilna, zatvorena zgrada Kemijskoga zavoda, sa složenim kosim krovom, na sjevernoj je strani raščlanjena središnjim polukružnim volumenom dvorane s prohodnom terasom. Suterenska zona zgrade, izvedena u gruboj rustici, zajedno s visokim prizemljem, predstavlja bazu za gornje dvije etaže, raščlanjene pravilnim ritmom pilastara i prozora, iznad kojih se nalazi istaknuti vijenac i centralno smještena atika s nazivom Zavoda na uzdužnim pročeljima (Sl. 14-16).

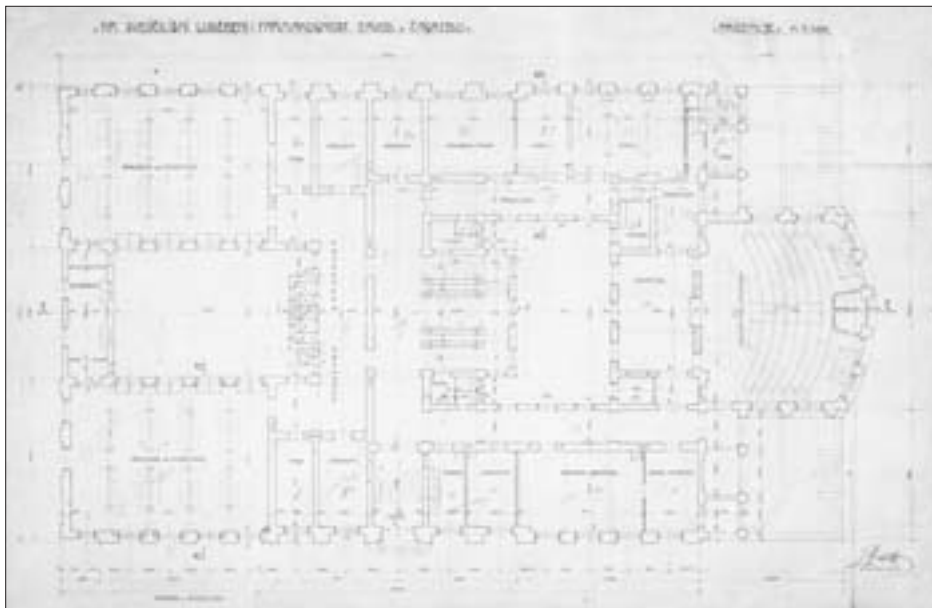
E. STEINMANN: FIZIKALNI INSTITUT, 1927.-1932.

E. STEINMANN: INSTITUTE OF PHYSICS,
1927-1932

Položaj Fizikalnog instituta zapadno od već postojećega Kemijskog zavoda i sjeveroza-

SL. 14. V. BASTL: KRALJEVSKI SVEUČILIŠNI LUDŽBENI I FARMAGNOŠTIČKI ZAVOD, TLOCRT PRIZEMLJA, OŽUJAK 1913.
FIG. 14 V. BASTL: ROYAL UNIVERSITY INSTITUTE, GROUND-FLOOR PLAN, MARCH, 1913

SL. 15. KEMIJSKI INSTITUT, POGLED SA SJEVEROZAPADA, PERSPEKTIVA, OKO 1923.
FIG. 15 INSTITUTE OF CHEMISTRY, NORTH-WEST VIEW, PERSPECTIVE, AROUND 1923

SL. 16. V. BASTL: KRALJEVSKI SVEUČILIŠNI LUDŽBENI I FARMAGNOŠTIČKI ZAVOD, ISTOČNO PROČELJE, OŽUJAK 1913.
FIG. 16 V. BASTL: ROYAL UNIVERSITY INSTITUTE, EAST ELEVATION, MARCH, 1913

padno od Sveučilišne knjižnice bio je definiran još prije Prvoga svjetskog rata (1913.), a izgradnjom Kemijskog zavoda (1913.-1914.) i definitivno potvrđen. Prve skice za novi Fizikalni institut izradio je 1914. godine Vjekoslav Bastl po uputama²⁸ predstojnika Fizikalnog instituta Stanka Hondla i sveučilišnoga građevnog referenta Pavla Jušića. Gradnja je trebala početi 1914. godine, ali je zbog izbijanja rata i teških poratnih prilika odgođena za trinaest godina. Nacrte za gradnju Fizikalnog zavoda zagrebačkoga Sveučilišta izradio je 1927. godine 26-godišnji arhitekt Egon Steinmann, tada arhitektonski pripravnik Građevinske direkcije Ministarstva građevina,²⁹ također nadzornik gradnje. Izgradnja novoga Zavoda³⁰ otegnula se i ukupno se trajala četiri godine, a potpuno se unutrašnje uređenje protegnulo još nekoliko godina. U ožujku 1927. godine započelo je kopanje temelja, a do kraja kolovoza izgrađen je tek dio prizemlja na sjevernoj strani. Gradnja u fazama bila je neracionalna i rezultirala je loše uloženom

investicijom zbog višekratnog postavljanja i skidanja skela, te propadanja konstrukcije izložene vremenskim utjecajima. Nakon Uskrsa 1929. godine nastavljeno je s grubim građevinskim radovima, te zidanjem prvog i drugog kata, pa je građevina napokon stavljena pod krov, ali tek je u ljeto 1932. godine djelomično završeno njeno unutrašnje uređenje. No, Fizikalni zavod uselio se tek 1937. godine u zgradu (Sl. 17 i 18).

Steinmann intervenira u naslijeđenom, formiranom prostoru i prilagođava se njegovu reprezentativnom karakteru. Arhitekt nije imao lagan zadatak jer nije imao potpunu kreativnu slobodu.³¹ Fizikalni je zavod trebao imati oblik palače kao i Kemijski zavod, a pogled prema monumentalnoj i veličanstvenoj zgradi Sveučilišne knjižnice nije smio biti narušen.³² Susjedna zgrada Kemijskoga zavoda odredila je osnovne parametre – visinu i nagib krova, visinu vijenca zgrade, visinu atike i nadozida, postavu otvora, volumen, kao i ukupan tlocrtni gabarit. Cijeli izgled pročelja pojednostavljen je i modernije interpretiran. Po veličini i stilu nova zgrada u potpunosti odgovara susjednoj zgradi. Razlike proizlaze iz tlocrtnog rasporeda prostorija i karakteristika terena, koji je na sjeverozapadnom dijelu Marulićeva trga metar viši od onoga na kojem je izgrađen Kemijski zavod. Fizikalni institut velika je zgrada, tlocrtnih dimenzija 52,13 (+10,0) × 34,90 m. Steinmann je zadržao Bastlovu osnovnu tlocrtnu shemu i određene elemente, kao što su položaj ulaza i velike predavaonice, dva središnja svjetlika, monumentalno stubište i dr. U središnjoj poprečnoj osi nalazi se vertikalna komunikacija koja dijeli zgradu na dva dijela. U središtu svake polovice nalazi

²⁸ Zbirka obitelji Muraj

²⁹ Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. dolazi do reorganizacije upravnog aparata nove države. U Zagrebu su, kao svojevrstne ispostave pojedinih ministarstava u Beogradu, djelovala odjeljenja, direkcije, inspektorati, delegacije ili povjereništva (www.arhiv.hr/hr/fondovi/fondovi-i-zbirke/uprava-javne-sluzbe/1918-1941.htm). Steinmann se zapošljava u Građevinskoj direkciji 1925. godine. Krajem 1928. postaje stalni arhitektonski pripravnik, a nakon položenoga državnog tehničkog ispita u Beogradu u travnju 1929. godine unaprijeđen je za arhitekta u istoj direkciji.

³⁰ Predavanja iz fizike počela su na obnovljenom Sveučilištu 1875./1876. godine pod vodstvom dr. Vinka Dvořáka, koji je i osnovao Fizikalni kabinet u sklopu Mudroslovnog fakulteta. Iz Fizikalnog kabineta razvio se poslije Fizikalni (kasnije Fizički) zavod.

³¹ Nema pisanih dokaza arhitekta o izgradnji Fizikalnoga zavoda. Zanimljivo je da u svome životopisu i popisu arhitektonskih djela Steinmann ne navodi spomenutu građevinu.

³² Pavao Jušić čak je 1927. god. planirao arhitektonsko spajanje obiju zgrada Zavoda s NSK. (Zbirka obitelji Muraj; dopis P. Jušića od 8. 4. 1927.)

³³ Novogradnja Sveučilišnoga zavoda projektirana je za osam instituta tadašnjega Filozofskoga fakulteta. Danas se u zgradi nalazi Prirodoslovno-matematički fakultet, Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije Sveučilišta u Zagrebu, Kemijski odjel Fizičko-kemijskog zavoda i Centralna kemijska biblioteka, Geografski odjel i Centralna geografska biblioteka, Klub hrvatskih humboldtovaca i Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”.

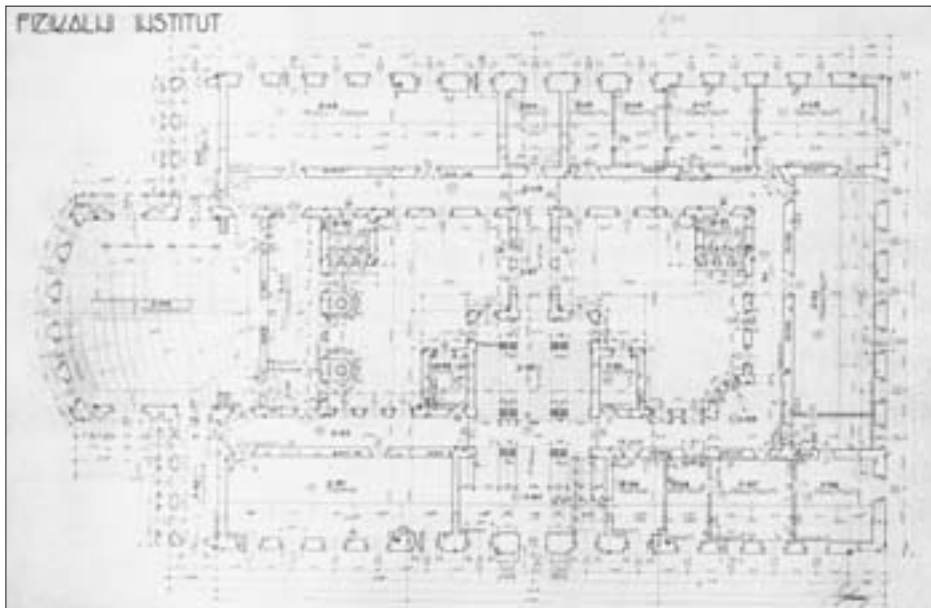
se svjetlik nepravilnog oblika oko kojeg su grupirani sekundarni prostori zgrade (dimnjaci, sanitarije, komore, osoblje) i komunikacija kojom je ostvarena kružna veza u pojedinim katovima. Svjetlici su zrcalno simetrični, za razliku od Bastlove zgrade koja ima dva pravokutna svjetlika različitih dimenzija i oblika. Predavaonice, kabineti i sve zavodske prostorije Fizikalnog instituta smještene su uz pročelje. Monumentalno trokrako stubište nalazi se u sredini zgrade, ali je u odnosu na Bastlov tlocrt zaokrenuto za 90°. Osim svih potrebnih predavaonica, nastavnčkih kabineta, različitih zbirki te laboratorija potrebnih za funkcioniranje takvog složenog instituta – zgrada je imala najmoderniju dvoranu za predavanja, amfiteatralnog tipa, jednu od najvećih u Zagrebu, s 240 sjedala, u koju su na predavanja dolazili studenti Filozofskog, Medicinskog i Veterinarskog fakulteta. Konačno je nakon mnogo godina Fizikalni institut dobio svoju prvu posebno izgrađenu i opremljenu zgradu, a grad Zagreb dugoočekivanu sveučilišnu instituciju u središtu grada.³³

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Od osamdesetih godina 19. stoljeća i početka 20. stoljeća današnji se Trg Mažuranića i Trg M. Marulića postupno oblikuju kao zapadni niz perivojnih trgova tzv. Zelene ili Lenucijeve potkove, koji uokviruju središte Zagreba. Dok se na perivojnim trgovima istočnoga dijela podižu slobodnostojeće monumentalne zgrade nacionalnih, kulturnih i znanstvenih institucija, na Zapadnom perivoju odvijaju se sportske i rekreacijske aktivnosti. Planerske zamisli gradskog inženjera i aktivnog sportasa Milana Lenucija sve su do izgradnje sveučilišnih zgrada na današnjem Marulićevu trgu uključivale sportsko-rekreacijske sadržaje na tome području. Gradnja je počela zgradama Društva za tjelovježbu „Hrvatski sokol“ 1883. i Pjevačkog društva „Kolo“ 1884. godine na sjevernome dijelu Trga Mažuranića. „Hrvatski dom“ završen je 1895. godine zapadnim krilom koje je namijenjeno pomoćnim prostorijama Hrvatskoga narodnog kazališta.

Godine 1903. Zapadni je perivoj obećan Zemaljskoj vladi za izgradnju Sveučilišnih zgrada, što je realizirano dvije godine kasnije. Odluka o izgradnji sveučilišnih zgrada (1913.) osporila je ideju kontinuiranoga perivojskog okvira zagrebačkoga donjogradskog središta, a Lenucijeva zamisao prostrane vodene plohe, zimi klizališta, i širokoga otvorenog prostora na Marulićevu trgu nije ostvarena. Izgradnjom Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Kemijskog instituta 1913., te Fizikalnog instituta dovršenog tek 1932. godine – Marulićev trg prešao je biti prostor namijenjen rekreaciji i sportu. Širenjem grada i izgradnjom obodnih ulica sportski su se tereni postupno

povlačili prema Južnome perivoju, odakle su se izgradnjom reprezentativnih javnih zgrada, hotela „Esplanade“ i Središnjeg ureda za osiguranje radnika, 20-ih godina 20. stoljeća posve povukli.

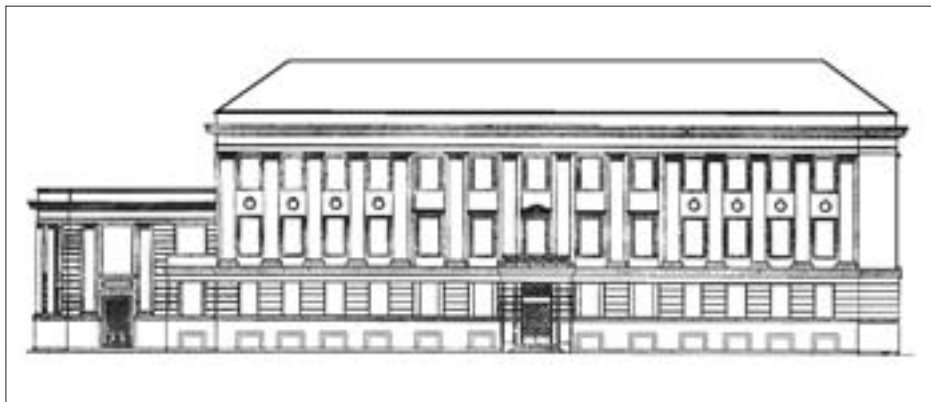
Uoči Prvoga svjetskog rata definiran je Marulićev trg zgradama triju znanstveno-nastavnih institucija. Sveučilišna knjižnica građena je 1910.-1913. godine na južnome dijelu trga prema projektu arhitekta Rudolfa Lubynskog. Sjeverni je dio Marulićeva trga namijenjen još dvjema sveučilišnim zgradama: na istočnome je dijelu 1913.-1914. godine podignut Kemijski institut prema projektu arhitekta Vjekoslava Bastla, a na početak izgradnje Fizikalnog instituta, predviđenog još u planovima 1913. godine, čekalo se daljnjih četrnaest godina. Gradnja je potrajala od 1927. do 1932. godine prema projektu arhitekta Egona Steinmanna. Izgradnja sveučilišnih zgrada na Marulićevu trgu donijela je nove, nastavno-znanstvene, a ukinula stare, sportsko-rekreacijske, sadržaje.

SL. 17. E. STEINMANN: FIZIKALNI INSTITUT, TLOCRT PRIZEMLJA, SRPANJ 1927.

FIG. 17 E. STEINMANN: INSTITUTE OF PHYSICS, GROUND-FLOOR PLAN, JULY, 1927

SL. 18. FIZIKALNI INSTITUT, ZAPADNO PROČELJE, VARIJANTA, 1927.

FIG. 18 INSTITUTE OF PHYSICS, WEST ELEVATION, VARIATION, 1927

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BUČAR, F. (1925.), *Povijest Hrvatskog Sokola – Matice u Zagrebu, 1874.-1885.*, Naklada Hrvatskog Sokola Wilsonovog, Zagreb
2. BUČAR, F. (1931.), *Spomenspis Zagrebackog skli-začkog društva*, Zagreb
3. BUČAR (1932.), *Zagrebacko sklizalacko društvo*, „Svijet”, 7 (10), knj. 13, 05. 03.: 226 i 230, Zagreb
4. BUČAR, F. (1938.), *Sportovi i igre u starom Zagrebu u prošlom stoljeću*, „Zagreb – Revija Društva Zagrebčana”, 6 (8): 264-271; 6 (9): 315-320; 6 (10): 338-342, Zagreb
5. DOBRONIC, L. (1983.), *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, knj. 30, Zagreb
6. FRNTIĆ, F. (1975.), *Inicijative za osnivanje pjevačko-gimnastičkog društva Kolo u Zagrebu*, „Povijest sporta”, 6 (24): 2102-2116, Zagreb
7. FRNTIĆ, F. (1993.), *Kolo preteca Sokola*, „Večernji list”, 37 (10701), 10. 06.: 23, Zagreb
8. GAGRO, K. (1995.), *Obrtnički radovi na Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu*, „Život umjetnosti”, 56-57 (30): 20-25, Zagreb
9. GOSTL, I. (1994.), *Zagrebacki perivoji i promenade*, Zagreb
10. HORVATIĆ, I. (1994.), *Klizanje u Zagrebu: prvo klub, pa onda društvo*, „Povijest sporta”, 25 (103): 20-31, Zagreb
11. HUDOVSKI, A. (1892.), *Zagreb i okolica, Kažiput za urodjenike i strance*, Zagreb
12. JURIC, Z. (1996.), *Palaca NSB – pobjeda osobnosti u bavljenju arhitekturom kao profesijom*, „Arhitektura”, 49 (1 / 212/): 50-53, Zagreb
13. KNEŽEVIĆ, S. (1988.-1989.), *Geneza Trga maršala Tita i „zelena potkova” u Zagrebu*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 14-15: 111-149, Zagreb
14. KNEŽEVIĆ, S. (1989.), *O gradnji doma Hrvatskog sokola i Kola*, „Povijest sporta”, 20 (80): 201-205, Zagreb
15. KNEŽEVIĆ, S. (1992.), *Regulatorna osnova Milana Lenucija za dio Zagreba od željezničke pruge do rijeke Save iz 1907.*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 16: 169-197, Zagreb
16. KNEŽEVIĆ, S. (1996.), *Zagrebacka Zelena potkova*, Školska knjiga, Zagreb
17. KNEŽEVIĆ, S. (2003.), *Zagreb u središtu*, Barbat, Zagreb
18. KRAMER, F. (1972.), *Prvo razdoblje igranja tenisa u Zagrebu*, „Povijest sporta”, 3 (9): 814-821, Zagreb
19. KRAMER, F. (1973.), *Desetljeća našeg tenisa*, Teniski savez Hrvatske, Zagreb
20. KRAMER, F. (1997.), *Hrvatski tenis*, Hrvatski teniski savez, Zagreb
21. LEINER, V.; KOLVESHI, Ž. (2001.), *Tragom davnih zagrebackih igralista*, Muzej grada Zagreba, Zagreb
22. MAROVIĆ, I. (1999.), *Zagreb njim samim*, Durieux, Zagreb
23. MARUŠEVSKI, O. (1996.), *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, „Arhitektura”, 49 (1 / 212/): 20-21, Zagreb
24. MORAVÁNSZKY, Á. (1988.), *Die Architektur der Donaumonarchie*, Ernst & Sohn, Berlin

25. MURAJ, I. (2004.), *Arhitektura moderne u djelu Egona Steinmanna*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
26. NJEGOVAN, V. (1923.), *Naša kemijska industrija*, Zagreb
27. ODAK, F. (1990.), *Parkovne, prostorne i urbane karakteristike zagrebačke Zelene potkove u povijesnom kontinuitetu*, magistarski rad, Sumarski i Arhitektonski fakultet, Zagreb
28. PINTARIĆ, B. (1995.), *Osvrt na prijedeni put društva Hrvatski sokol 1874.-1941.*, „Povijest sporta”, 26 (105): 29-36, Zagreb
29. PREMERL, T. (1990.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata – nova tradicija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
30. PREMERL, T. (2003.), *Zagreb, grad moderne arhitekture: stoljeće zagrebačke arhitekture*, Durieux, Zagreb
31. RADOVIĆ, M. (1985.), *Velika dvorana Gombalačkog društva Hrvatski sokol*, „Povijest sporta”, 16 (63): 169, Zagreb
32. SEČIĆ, D. (1996.), *Specifičnosti organizacije prostora u knjižnici s dvojnog, nacionalnog i sveučilišnog, funkcijom*, „Arhitektura”, 49 (1 / 212/): 34-38, Zagreb
33. SZABO, A. (1988.a), *Kulturne dimenzije sportskih udruženja u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća: djelovanje Hrvatskog sokola*, „Povijest sporta”, 19 (75): 35-44, Zagreb
34. SZABO, A. (1988.b), *Djelovanje Hrvatskog sokola u drugoj polovici 19. stoljeća*, „Povijest sporta”, 19 (76): 13-21, Zagreb
35. SZABO, A. (1992.), *O sportskim društvima i strukturama njihova članstva na području Banske Hrvatske u 19. stoljeću*, „Povijest sporta”, 23 (93): 5-11, Zagreb
36. ŠTULHOFER, A.; UCHYTIĆ, A. (1993.), *Arhitekt Egon Steinmann, monografija radova*, Arhitektonski fakultet, Zagreb
37. ŠTULHOFER, A. (2002.), *Geneza četiri odabrane sportsko-rekreativne lokacije u Zagrebu*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
38. UCHYTIĆ, A. (1990.) *Arhitekt Alfred Albini*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
39. ŽIVKOVIĆ, Z. (1992.), *Aleksandar Freudenreich – arhitekt i graditelj*, Monumenta Croatica 2, Zagreb
40. *** (1883.), „Vienac”, 15 (26), 30. 06.: 425, Zagreb
41. *** (1894.a), *Sklizanje*, „Sport – Glasilo za sve sportske struke”, 1 (3), 01. 12.: 23, Zagreb
42. *** (1894.b), *Nesto o zimskom sportu*, „Sport – Glasilo za sve sportske struke”, 1 (4), 15. 12.: 25-26, Zagreb
43. *** (1896.), *Glavna skupština 'Hrvatskog Sokola'*, „Sport – Glasilo za sve sportske struke”, 3 (6), 01. 04.: 44-45, Zagreb
44. *** (1897.a), *Zapisnik redovite XI glavne godišnje skupštine I. H.K.B. u Zagrebu održavane dne 21. prosinca 1896.*, „Sport – Glasilo za sve sportske struke”, 4 (2), 01. 02.: 12, Zagreb
45. *** (1897.b), *Tennis u Zagrebu*, „Sport – Glasilo za sve sportske struke”, 4 (13), 15. 08.: 102, Zagreb
46. *** (1926.a), „Svijet”, 1 (26), knj. 2, 24. 12.: 558, Zagreb
47. *** (1926.b), *Buduci Zagreb – Srednji ured za osiguranje radnika*, „Svijet”, 1 (3): 49, Zagreb
48. *** (1927.a), *Izgradnja Mažuranićeva trga*, „Večer”, 23. 03., Zagreb
49. *** (1927.b), *Beograd je jedno – Zagreb je drugo*, „Večer”, 25. 08., Zagreb
50. *** (1931.), *Početak predavanja u novom Fizikalnom zavodu*, „Večer”, 22. 10., Zagreb
51. *** (1996.), *Nova Nacionalna i sveučilišna knjižnica – hram hrvatske kulture i znanosti*, „Arhitektura”, 49 (1 / 212/): 56-57, Zagreb
52. *** (2000.), *Historizam u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. AARH – Znanstvenoistraživački projekt „Atlas arhitekture Republike Hrvatske – 20. i 21. stoljeće”, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
2. DAZ – Državni arhiv u Zagrebu, Opatička ulica 29, Zagreb
3. HDA – Hrvatski državni arhiv, Trg Marka Marulića 21, Zagreb
4. Hrvatski sportski muzej, Ilica 13, Zagreb
5. MGZ – Muzej grada Zagreba, Opatička ulica 20, Zagreb
6. Zbirka obitelji Muraj
7. Zbirka A. Štulhofer

DOKUMENTACIJSKI IZVOR

DOCUMENT SOURCE

1. HOK – „Hrvatska osnovna karta – grad Zagreb” (isječak), Gradski zavod za planiranje razvoja grada i zaštitu okoliša grada Zagreba, Državna geodetska uprava Republike Hrvatske i Gradski zavod za katastar i geodetske poslove grada Zagreba, Zagreb, 1998.

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. www.phy.hr/povijest.html
2. www.phy.hr/f/about2.html
3. www.arhiv.hr/hr/fondovi/fondovi-i-zbirke/uprava-javne-sluzbe/1918-1941.htm

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 1., 18. Zbirka obitelji Muraj
- Sl. 2. HOK (isječak)
- Sl. 3. GOSTL, 1994: 79
- Sl. 4. *** 1883: 425
- Sl. 5. KNEŽEVIĆ, 1996: 608
- Sl. 6. BUČAR; 1925: 54
- Sl. 7. *** 2000: 489 (knj. 2)
- Sl. 8. FRNTIĆ, 1975: 2111
- Sl. 9. KNEŽEVIĆ, 1996: 610
- Sl. 10. KNEŽEVIĆ, 1996: 201
- Sl. 11. GOSTL, 1994: 92
- Sl. 12. MORAVÁNSZKY, 1988: 184
- Sl. 13. KNEŽEVIĆ, 1996: 238
- Sl. 14. HDA, zbirka građevinskih nacrti
- Sl. 15. NJEGOVAN, 1923: naslovnica
- Sl. 16. KNEŽEVIĆ, 1996: 572
- Sl. 17. HDA, fond Savska banovina, Tehnički odjel V, 1929.-1939.

SAŽETAK

SUMMARY

SPORTS AND UNIVERSITY FACILITIES
ON MAŽURANIĆ AND MARULIĆ SQUARES IN ZAGREB

The western part of the U-shaped green belt between 1901 and 1909 was called West Park to be renamed then into Ivan Mažuranić square. Its southern part was named Marko Marulić square in 1928 whereas the northern part was called Antun, Ivan and Vladimir Mažuranić square in 1929. In the second half of the 19th century this area was used for sports and recreation activities. The first skating ring was made in 1874 on a vacant lot of the northern part of Mažuranić square which was at that time one metre lower than today. Water from Tuškanac stream flowing along its western edge was let on the lot to freeze there naturally.

In 1883 the building called „Hrvatski dom” was built on the southern side of Sajmište (Marshall Tito square nowadays) opposite the University building. It was conceived as a communal building for the two organizations called „Kolo” and „Hrvatski sokol”. The building comprised a great communal auditorium for sports, artistic and entertaining events with some premises owned by each of these associations for their particular needs. The first drawing was made by a member of the society, the engineer Milan Lenuci in 1881. The central part of the building owned by „Sokol” was designed by Aleksandar Sec and Ferdinand Kondrat by the end of 1883. „Sokolana” – as it was called – was at the time the biggest sports hall in Zagreb. The project for the east wing of „Hrvatski dom” was commissioned by „Kolo” next year and designed by Matija Antolac. In 1895 the Viennese architects Ferdinand Fellner and Hermann Helmer were commissioned by the town government to design the west wing of „Hrvatski dom” as a copy of the east one. It was intended as a storeroom for stage settings and as an engine-room as well.

In 1885 the Sokol’s management board made a request for a concession on the grounds behind their building which was obtained in 1892. In the late 19th and the early 20th centuries intensive sports activities were going on behind „Sokolana”. For this reason, West Park became the most important urban area for sports and recreation. From 1894/1895 numerous sports competitions were held on the outdoor sports grounds: ice-hockey in winter and field hockey, tennis and football in summer. The first regulation-size tennis clay court was made in Zagreb in 1896. Besides „Elipsa” (High-school Playground nowadays), another football field was laid out by the newly-founded „Croatian Academic Sports Club” on the vacant lot of today’s Marulić square in 1904. In the following year „Hrvatski sokol” commissioned a layout of its open-air field. The singers’ association „Kolo” commissioned a project from Janko Holjac for an open-air restaurant on the eastern side behind the communal building. The present „Hrvatski dom” building with a central south-facing addition was designed in 1929 by the architect Aleksandar Freudenreich in collaboration with Pavao Deutsch. In the early 1907 the football clubs were denied the right to play on the fields of West Park so they moved back to „Elipsa”. As the town spread and new streets were laid out around, sports grounds were gradually withdrawn towards the South Park (the area along Mihanovicева street today) to be later replaced by representative public buildings in the 1920s.

By the end of 1906 it was decided to use the southern part of West Park as a site for University buildings. M. Marulić square was then filled up. A public competition for Royal University Library was organized in 1909. In spite of the fact that the architect

and sportsman Milan Lenuci planned and worked out drawings for sports and recreation facilities on the site of West Park between 1901 and 1906, filling up the terrain made any further action virtually impossible. Rudolf Lubynski won the award for his University Library project. This building built between 1910 and 1913 is an outstanding example of Secession-style architecture. The general layout of Marulić square made in 1913 in the City Construction Department defined the positions of two identical mirror-image University institutes north of the centrally-placed library. The Institutes of Chemistry and Physics of the University of Zagreb were located on the edge of the building lot in order to get a central view of the University library front. In 1913 the construction of the Institute of Chemistry started in the northeastern part of Marulić square according to the project by the architect Vjekoslav Bastl who also made preliminary sketches for the Institute of Physics in 1914 but its construction did not start until 13 years later. The Institute of Physics was built by the Construction Department of Zagreb. Architectural drawings were made by Egon Steinmann in 1927. His design was adapted to the existing representative public urban fabric of Central Zagreb. The new Institute of Physics entirely corresponds to the adjacent Institute of Chemistry in terms of its size, style and outline. The differences lie in the layout of the rooms as well as more simplified and modern facades. The construction of University buildings on Marulić square meant that science and teaching replaced sports and recreation and at the same time eliminated the very possibility of creating a continuous landscaped area in Central Zagreb.

ARIANA ŠTULHOFER
IVA MURAJ

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **ARIANA ŠTULHOFER**, dipl.ing.arh., docentica je Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kolegijima Arhitektonske konstrukcije i fizika zgrada I-IV te sudjeluje u radu na znanstvenoistraživačkom projektu „Atlas arhitekture Republike Hrvatske – 20. i 21. vijek”. Magistrirala je 1991., a doktorirala 2002. godine.

Mr.sc. **IVA MURAJ**, dipl.ing.arh., asistentica je Arhitektonskoga fakulteta u Zagrebu na kolegijima Arhitektonske konstrukcije i fizika zgrada I-IV te sudjeluje kao znanstvena novakinja na znanstvenoistraživačkom projektu „Arhitektonske konstrukcije u funkciji zaštite okoliša”. Magistrirala je 2004. s temom „Arhitektura moderne u djelu Eгона Steinmanna”. Polaznica je doktorske godine poslijediplomskoga znanstvenog studija „Graditeljsko naslijeđe”.

ARIANA ŠTULHOFER, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., Assistant Professor at the Faculty of Architecture in Zagreb teaching courses in Architectural Structures and Building Physics I-IV. She is currently engaged in the scientific research project Atlas of the 20th and 21st Century Croatian Architecture. She got her Master’s in 1991 and her Ph.D. in 2002.

IVA MURAJ, Dipl.Eng.Arch., M.Sc., Assistant at the Faculty of Architecture in Zagreb teaching courses in Architectural Structures and Building Physics I-IV. She takes part as a junior researcher in the scientific research project „Architectural Structures in Environmental Protection”. She got her Master’s in 2004 (thesis on „Egon Steinmann’s Modern Architecture”). She is enrolled in Post-graduate Ph.D. Program in Built Heritage.